

SİS (=KOZAN) SANCAĞI MUFASSAL TAHRİR DEFTERİ TANITIMI VE DEĞERLENDİRİLMESİ I

Yılmaz KURT*

Bu yazımızda Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan 150 numaralı, 980 H.-1572 M. tarihli Sis Mufassal Tahrir Defteri'nin bir tanıtım ve değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

Sis, Adana'nın Kozan ilçesinin eski adıdır. Sis'in tarihi M.Ö. XV. yüzyıla kadar uzanır. Bu yüzyılda Sis Hitit federasyonundan Asurlar'ın hakimiyetinde idi. M.Ö.66-64 yıllarında Pompe(Pompeus) tarafından Roma İmparatorluğu'na ilhâk edildikten sonra 395 tarihlerinde de Bizans İmparatorluğu'na bırakılmıştır. VII. asır başlarında Araplar'ın akınları başlamış, Abbâsiler döneminden itibaren de Türk nüfus buralara yerleşmiştir.¹

Bölge, X. asırda Rumlar'ın, XI. asır sonunda Selçuklular'ın daha sonra da Haçlılar'ın eline geçti. Haçlı seferleri sırasında bölgeye Ermeniler hâkim oldular. 1187 yıllarında kiralık merkezi stratejik veya siyâsî sebeplerle II. Leon tarafından Anazarba (veya Anavarza)'dan Sis'e naklolundu.² Çukurova ve Sis yöresine Oğuz Türklerinin kitleler halinde gelişi ise Moğol istilâsı sebebiyledir. Memlûk hükümdarı Baybars (1261-1277) sayıları 40.000 evden fazla olduğu söylenen ve tarihte Halep Türkmenleri diye geçen bu Türk nüfusunu Antakya'dan Gazze'ye kadar uzanan bölgede yerleştirmiş ve beylerine de dirlikler vermiştir.³ 1375 yılında Mısır Memlûkları birçok akınlar sonucunda Sis'i ele geçirdiğinde şehir çevresinde Bozok ve Üçok'lu Türkmenler vaziyete tamamen hâkim bulunuyorlardı. 1488 yıllarında Hadım Ali Paşa komu-

* Ankara Üniversitesi, D.T.C.Fakültesi, Tarih Bölümü, Osmanlı Paleografyası Okutmanı.

1 Besim Darkot, "Adana", *IA*, c.I, s.127.

2 V.F. Büchner, "Sis", *IA*, c.X, s.709 (Madde B. Darkot tarafından ikmâl edilmiştir).

3 Faruk Sümer, "Ramazan-Oğulları", *IA*, c.IX, s. 612.

tasındaki Osmanlı orduları kısa bir süre için Çukurova'ya bu arada Sis'e hâkim oldular ise de tekrâr çekilmek zorunda kaldılar.⁴

Sis (Kozan) Osmanlı hâkimiyetine kesin olarak Yavuz'un 1516 yılı içerisinde yaptığı Mısır seferinden sonra geçti. Burası Feke ilçesi de sınırları içinde olduğu halde bir sancak itibar olunarak Halep Eyaletine bağlandı. 1571 yılında Kıbrıs'ın fethinden sonra ise Tarsus ve İç-il (İçel) sancakları ile birlikte Kıbrıs Eyaletine kara sancağı olarak verildi.⁵

Sis'in ilk tahriri 1519 yıllarına raslar. İstanbul Başbakanlık Arşivi'nde Sis'le ilgili beş tahrir defteri bulunmaktadır. Bunlardan ilki 69 numaralı olup 1519 tarihlerinde tutulmuştur. 450, 969, 998 numaralı defterlerde Adana ve Tarsus sancağı da yer aldığı halde 178 numaralı ve 1536-37 tarihli defter, müstakil bir defterdir.

Başbakanlık Arşivi'nde bulunan Sis'e ait bu beş defter üzerinde değerli araştırmacı Prof.Dr. Yusuf Halaçoğlu çalışmış ve XVI. yüzyılın ilk yarısında Sis Sancağı hakkında oldukça kapsamlı bir makale yayınlamıştır.⁶ XVI. yüzyılın ikinci yarısı içerisinde Sis Sancağı ile ilgili tek defter ise incelemeye çalıştığımız 1572 tarihli 150 numaralı defterdir. Bu bakımdan yapmış olduğumuz çalışma başlı başına bir Mufassal Tahrir Defteri değerlendirme çalışması olduğu gibi Sayın Halaçoğlu'nun bu makalesinin de devamı niteliğinde olacaktır.

Çalışma sırasında özellikle timar ve haslar konusunda Mufassal'daki bilgilerin İcmal Defterindeki bilgilerle takviye edilmesine gerek duyulmuş ve bu amaçla Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKG-MA)'nde bulunan 281 numaralı Sis İcmal Defterine başvurulmuştur. Bu Defter'in tarihi belli değildir. Ancak incelediğimiz Mufassala ait bir İcmal olduğu aynı rakamları ihtivâ etmesi ile kesindir. Bu sebeple İcmal'in de 1573 veya 1574 yıllarında tutulmuş olduğunu tahmin etmekteyiz.

4 Büchner, aynı makale, s.710; bu konuda geniş bilgi için: Şehâbeddin Tekindağ, "II. Bayezid Devrinde Çukur-Ova'da Nüfuz Mücadelesi. İlk Osmanlı Memluk Savaşları (1435-1491), *Bellelen* XXXI/123 (1967), 345-375.

5 Katipçelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfaril-bihâr*, İstanbul 1329, s. 91.

6 Yusuf Halaçoğlu, "Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Sis (Kozan) Sancağı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 32 (1979), s. 819-893.

150 NUMARALI 1572 TARİHLİ SİS MUFASSAL TAHRİR DEFTERİNİN TANITIMI:

Tanıtımını ve değerlendirmesini yapmaya çalıştığımız 150 numaralı Sis Mufassal Tahrir Defteri 1572 tarihli (980 H.) olup II.Selim'in tuğ-rasını taşımaktadır. Defter orta boy, kahverengi meşin ciltli ve oldukça sağlam bir durumdadır. Tahminen 1693 yılından sonraki bir tarihte tamir görmüş ve ciltlenmiştir. 15x41 ebadındaki defterin ilyazıcısı (tahrir emîni) Mehemmed çş-şehîr bi-Merâmî'dir. Divân-ı hümâyûn kâtiplerinden olan Merâmî 1572 tarihli Adana Mufassalının, yine 1572 tarihli Tarsus Mufassalının ve 1574 tarihli Antep Mufassalının da ilyazıcısıdır. 193 numaralı ve 1574 tarihli Üzeyir Mufassalının kanunnâmesinde adı geçen Mehmed Bey'den merhûm diye bahsedilmesi ise bunun bir başka şahıs olduğunu düşündürmektedir. İlyazıcı Merâmî kendisini 1574 tarihi Antep Mufassalında "Mehemmed bin Mahmûd" olarak tanıtmıştır. Mühimme kayıtlarında ise Antep tahriri konusunda Maraş Beylerbeyine gönderilen bir hükümde adı geçmektedir.⁷ Dört ayrı sancakta ilyazıcılığı görevi üstlenmiş olan Merâmî'inn çok meşhur bir kişi olması gerekmektedir.

İncelediğimiz defter 98 varaktır. İlk 6 varağın sonradan eklendiği, ilk bakışta bu kağıtların daha beyaz olmasından anlaşılmaktadır. Nitekim buradaki kayıtlar Hass-ı Anavarza ile ilgili olup 1693 yılında yazılmıştır. Numaralandırmaya bu varakların da dahil edilmesi bu işin 1693 yılından sonra yapıldığını göstermektedir.

1693(1104 H.) tarihinde Anavarza hassının kurulması ve bu hassa bazı mezraların ve cemaatlerin ilhak olunması ile ilgili bu kayıttan sonra varak 7b'de duâ (mukaddeme) ile orjinal kısım başlamaktadır. 8b-9a'da kânunnâme yer almaktadır. 11a'da II.Selim'in tuğ-rasını görmekteyiz. 11b'de ise nefsi Sis mahalleri başlamaktadır.

Defterde Hass-i Şahî ve Hass-ı Mirlivâ ile ilgili gelir kaynakları tam olarak belirtildiği halde zeâmet ve timar olan gelir kaynakları hakkında hiçbir açıklamaya yer verilmemiştir. Defter Ramazanoğlu Halil Bey Vakfı ile ilgili kayıtlarla son bulmaktadır.

Duâ (mukaddeme) ve kanunnâme kısmı nesih yazı ile diğer kısımlar bu tür defterlerde âdet olduğu şekilde sıyakat türü yazı ile muntazam

⁷ Başbakanlık Arşivi (BA), 332 numaralı Mühimme Defteri, s.127.

bir şekilde yazılmıştır. 1572 tarihli Adana Mufasalında gördüğümüz normalin çok üzerinde hesap yanlışlıkları bu defterde görülmemektedir. Görülen bazı yanlışlıklar ise (60a'da Mezraa-i Narluköy'deki gibi) olağan yanlışlıklardandır.

Nüfus ve Yerleşim

a) Şehir Merkezi ve mahalleler

Sis (Kozan) Sancağı 1572 yılında Halep Eyaletine bağlı bir sancaktır. Sancağın merkezi Sis (Kozan) şehridir. Nüfusun % 84'ü bulan büyük çoğunluğunu Oğuzların Bozok ve Üçok koluna bağlı konar-göçer Türkmen aşiretleri oluşturmaktadır. Bozoklu Türkmenlerin ise Dul-kadirli ulusuna mensup oldukları anlaşılmaktadır.⁸ Şehir merkezinde 4 mahallede müslümanlar, diğer 4 mahallede ise gayr-i müslim halk yaşamaktadır.

Sis şehir merkezindeki nüfus hareketini Tahrir Defterlerindeki vergi nüfusuna dayanarak yaklaşık 50 senelik bir zaman dilimi içerisinde izlemek mümkündür. Daha önceki defterlerdeki bilgiler için Sayın Halaçoğlu'nun adı geçen makalesinden yararlanarak aşağıdaki tabloyu çıkardık.

Tablo I. XVI. Yüzyılda Sis Müslüman Mahalleleri Vergi Nüfusu.

TAHRİR DEFTERİ		MAHALLE ADLARI								Toplam		
		Esmesük		Tahtalu		Ömerciklü		Hergele Bacı				
No	Tarih	H.	M.	H.	M.	H.	M.	H.	M.	N.	H.	M.
69	1519	18	9	36	18	16	9	20	7	133	90	43
450	1523	31	11	59	13	27	16	18	11	186	135	51
969	1525	31	11	59	18	21	19	28	17	204	139	65
178	1536	49	12	91	24	25	6	44	10	261	209	52
150	1572	51	6	104	19	34	5	55	1	275	244	31

Kısaltmalar: N.: Nefer, H: Hane, M: Mücerred.

Sis şehir merkezinde toplam vergi nüfusunun 637 kişi olduğu görülmektedir. Bunun 534'ü evli (hâne sâhibi), 103'ü ise bekâr (mücer-

8 F. Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", TAD, I/1 (1963), s.30. Kısaltmalar: N:Nefer, H.:Hane (Evli reâya), M.:Mücerred (Bekâr reâyâ). TD:Tapu Defteri, BA:Başbakanlık Arşivi, TKGMA: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi.

Tablo II. XVI. Yüzyılda Sis Gayr-ı Müslim Mahalleleri Vergi Nüfusu

TAHRİR DEFTERİ		MAHALLE ADLARI								Toplam		
		Falcı Keşiş		Köşk		Pulur		Antin				
No	Tarih	H.	M.	H.	M.	H.	M.	H.	M.	N.	H.	M.
69	1519											
450	1523									277	179	72
969	1525	55	13	57	19	27	5	33	6	215	172	43
178	1536	61	20	80	21	25	16	35	17	275	201	74
150	1572	88	19	104	38	17	3	81	12	362	290	72

Kısaltmalar: N: Nefer, H: Hane, M: Mücerred.

red) olarak kayıttır. 1572 yılındaki bu rakamı ilk tahrir sonuçları ile karşılaştırdığımızda vergi nüfusunun 53 sene içerisinde % 90,1 oranında arttığı görülür. 1538'dan 1572'ye 36 yıllık artış ise % 18,8'dir.

Şehirde 4 ayrı mahallede yaşayan müslüman nüfus sadece nefer sayıları ile verilmiştir, hane ve mücerred için rakam verilmemiştir.

Bazı isimlerin altına () yani mücerred işareti konulmuştur. Bu durum herhalde şehirli müslümanların resm-i hâne ve resm-i mücerred-den sorumlu olmamaları ile ilgilidir. Çünkü bu müslüman şehirlilerle ilgili bir vergi kaydına mufassalda rastlamak mümkün olmadığı gibi bu mufassala dayanılarak hazırlanmış olan 281 numaralı Sis İcmalinde de rastlanmamıştır. Ermeni mahallelerinde ise bütün isimlerin altında evli veya bekâr oldukları belirtilmiştir. Ayrıca mahallelerin nefer, hâne ve mücerred sayıları ayrı ayrı yazılmıştır. Burada sadece sayılar verilmiş fakat resm-i hane veya başka bir vergi gösterilmemiştir. Bir mahallede yer alan resm-i ma'zû(keçi vergisi) karşısında herhangi bir rakam bulunmamaktadır. Ancak şehir mahsul gelirlerinden Hass-ı mir-liva olarak gösterilmiş 15.476 akçelik resm-i hânenin "Resm-i hâne-i gebrân-ı nefsi Sis" şeklindeki kaydı şehirli gayr-ı müslimlerin bu vergiyi ödediklerini açık olarak göstermektedir. Başta İstanbul olmak üzere şehirli halka Osmanlı vergi düzeni içerisinde birçok muâfiyetin tanınmış olduğunu bilmekteyiz. Şehirli müslümanların da resm-i hâne vermemesini bu muâfiyetler çerçevesinde düşünmek gerekir.

Sis şehir merkezinde 4 mahallede yaşayan 362 yetişkin vergi mükellefi Ermeni resm-i haneden ayrı olarak kişi başına 60'ar akçe de cizye ödemekte idi. Bu gelir Padişah hasırlarına dahildi ve yılda bu yoldan 21.720 akçe gelir sağlanmaktaydı.

1572 yılında şehir merkezinde yılda 840 akçe hâsılı olan ma'sara dükkanları bulunmaktaydı. Hass-ı mirliwa olarak gösterilen Boyahane'den yılda 18.000 akçe, 6 bâb sırça dükkânından 1500 akçe, debbağhâ-neden ise yılda 1000 akçe gelir sağlanmaktaydı. Şehirde faaliyet gösteren 400 dokuma tezgahından ise yılda 6800 akçe alınmaktaydı. Şehirdeki tek meyhanenin geliri ise 14.900 akçe idi. Mezbağa'nın 2000 akçelik geliri de Mirliwa'ya aitti. Şehirdeki hayvan ve köle pazarından 8.000 akçe, hubûbat pazarından 9.000 akçe, pamuk ve iplik pazarından 9.000 akçe hass-ı Mirliwa olarak alınmaktaydı. Yılda 20.00 akçelik ihtisab ve ihzâriye geliri de şehir merkezinde canlı bir ticaretin bulunduğuna delil kabul edilebilir. Sis'teki tek hamamın 1000 akçelik geliri ise Hacı Baytar Medresesi vakfına ait bulunuyordu.

b) Cemaatler ve Tâifeler

1572 yılında Sis'te toplam 94 Türk cemaat yaşamaktadır. Bu cemaatların toplam nefer sayısı 4156 olup, bunun 3185'i evli, 971'i ise bekârdır. En kalabalık cemaatler Aydoğmuşlu (160 nefer), Çandık (175 nefer), Tur Hacılu (147 nefer) cemaatleridir. *Haric ez defter* olarak kayıtlı (v.97b) Diğer Köşkerli Cemaatinin 500 akçe hasılı vardır. Bu cemaate ait nüfus kayıt edilmemiştir. Alem Beylu Cemaatı ise 3 nefer nüfusu ile en küçük cemaattir. Cemaatlerin ortalama nefer sayısı ise 44.2'dir. 5333 nefer vergi nüfusunun % 77,9'u cemaat halinde yaşamaktadır. Bu orana 4 ayrı kalede yaşamakta olan gayr-ı müslim nüfusu da katacak olursak toplam nüfusun % 88'inin şehir dışında yaşamakta olduğu görülür.

Tahrir Defterlerine dayalı demografik çalışmalar çeşitli konularda araştırmacıların dikkatini çektiğinden bu Türk cemaatlere ait bilgileri alfabetik sıra içerisinde vermek istiyoruz. Bunu yaparken kağıt tasarrufu amacıyla şöyle bir yol izleyeceğiz. Alfabetik sıraya göre önce cemaatin ismini ve parantez içerisinde defterde cemaatin isminin yer aldığı varak numarasını vereceğiz. D aha sonra cemaatin nüfus ve vergi durumu ikinci parantez içerisinde yer alacaktır. Bu parantez içerisinde aşağıdaki sıra izlenecektir:

(Nefer sayısı, Hane/Resm-i hâne, Mücerred/Resm-i mücerred).

Parantezden sonra Defterdeki sıraya uygun olarak yine birinci sıradaki Cemaatin tâbî olduğu tâife ve ektiği mezraanın adı yazılacaktır. İkinci sırada ise ödediği vergiler gösterilecektir. Defterde resm-i agnâm, âdet-i agnâm ve resm-i ganem gibi ayrı adlarla yazılmış olan koyun

vergisi A.A. kısaltması ile, bâd-ı hava, B.H. ile, msf-ı bâd-ı hava ise N.B.H. şeklinde gösterilecektir. Örnek:

Yahşihanlu (15a), (31,28/896, 3/9), Avşar, Akkilise,
A.A.: 690, B.H.: 1750

Buradan Yahşihanlu Cemaatinin Defterin 15a numaralı varlığında yer almaya başladığını, 31 nefer vergi nüfusu olduğunu, hane sayısının 28 olduğunu ve bu 28 evli erkeğin 896 akçe resm-i hâne ödediğini, 3 mücerredin de 9 akçe resm-i mücerred ödediğini anlamaktayız. Cemaat Avşar tâifesine bağlıdır ve Akkilise Mezraasında ekincilik yapmaktadır. Cemaatin ödediği âdet-i ağnâm (koyun vergisi) 690 akçe, bâd-ı hava vergisi de 1750 akçedir.

Bunların dışındaki vergiler ise açık olarak yazılacaktır. Cemaatin ödediği toplam vergi ikinci satırın sonunda yekûn sûtûnunda gösterilecektir. Para birimi, akçedir. Cemaatte bulunan hizmet erbâbı ve muâflar ikinci satırda (Kuşçu: 2, Çeltükeci: 1) şeklinde verilecektir. Normal sıranın dışındaki açıklamaları ise dipnot olarak vermek suretiyle Defterde o cemaatle ilgili bütün bilgileri tam olarak aktarmış olduk. Cemaatin tabi olduğu tâife veya ektiği mezraa belirtilmemişse o ismin yerine (—) işareti konularak durum belirtilmiştir. Okunuşu şüpheli olan isimlerin yanına (?) işareti konulmuştur.

	<u>Yekûn</u>
1. Akdağlı (44a), (33, 24/768, 9/54), Savcı Hacılu, Tilan N.B.H.: 146	968
2. Ak İsâlu (19b) (37,32/1024,5/15), Kavırgalı, Boztahta (Saruçam Nahiyesinde), B.H.: 185	1209
3. Aklı (58b), (28, 23/712, 5/15), Ayrıdamlı, Dodır, .NB.H. ve A.A.: 173	900
4. Aksakkocalu (77b), (38, 30/900, 8/24) Savcı Hacılu, Kötü N.B.H. ve A.A.: 26 (Çeltükeci: 6)	950
5. Alem Beylü (86a), (3, 2/64, 1/4), Avşar, Karataş N.B.H.: 115	183
6. Alişarlı (54a), (22, 18/576, 4/24), Savcı Hacılu, Kamışlu N.B.H.: 100, Resm-i câmus: 129, (Çeltükeci: 11)	829
7. Diğer Alişarlı (84a), (10, 8/240, 2/6), Savcı Hacılu, (—) N.B.H.: 10	250

	<u>Yekûn</u>
8. Alıklı (?) Oğlu (74b), (36, 24/768, 12/36), Avşar an Aydoğmuşlu, Demür Busra N.B.H.: 142	936
9. Arıklar (53a), (8,5/160,3/18), Savcı Hacılu, Kızılca Sandık B.H.: 200 A.A.: 122	500
10. Aşdöken (74a), (53,34/1088), 19/57), (—), Havas, N.B.H. ve resm-i ma'zü: 242	1387
11. Aydoğmuşlu (15b), (160,146/4672,14/42); Avşar, (—) A.A.: 5686, B.H.: 800	11200 ⁹
12. Aydoğmuş Oğlanları (16a), (67,59/1888, 8/24), Avşar,(—) A.A.: 384, B.H.: 335, (Sipahizâde: 2)	2631
13. Ayrancılı (61a), (49,36/1152,13/39), Kavırgalı (—), B.N.H. ve A.A.: 109	1300
14. Bahşayışlı (17a), (37,26/832,11/33), Avşar, Yılanluca, A.A.: 1000, Resm-i câmus: 511, B.H.: 185	2561
15. Baraklı (20b), (35,27/(—), 8/(—)), (—), Meri-Sis	586 ¹⁰
16. Beylik Oğlu (70b), (24,21/672,3/9), Savcı Hacılu, Sisagun, N.B.H. ve A.A.: 39, (Sipahizâde: 1), (Kürekçi: 1)	720
17. Boyacı (45a), (21,17/544,4/22), Savcı Hacılu, Bakla Gediği, A.A.: 57, N.B.H.: 100	723
18. Canbazân (21a), (9,6/192,3/12), Avşar, Çatal, A.A.: 100, B.H.: 30	334
19. Çakırlı (37b), (70,46/1472,24/144), Savcı Hacılu, Tavşan Tepesi, A.A.: 66, B.H.: 100	1782
20. Çandık (36b), (175,123/3936,52/312), Avşar, (—), A.A.: 5990, B.H.: 878	11116 ¹¹

9 Daha önceki üç defterde Aydoğmuşlu Cemaatinin "göçer-evler" olduğu Adana Sancağı'nda mütemekkin oldukları halde rüsûm-ı örfiyelerini Sis Sancağı beyine (1525-1526 yılı tahririnde sipahilerine) verdikleri kaydedilmektedir, Y.Halaçoğlu, aynı makale, s.839.

10 Bu cemaatin sadece isimleri yazılmış ve yekûn 586 verilmiş. Hane ve mücerred sayıları isimler altındaki işaretlerden hesaplanmıştır.

11 An tâyife-i Avşar tabii Aydoğmuşlu, Hass-ı Mirliva.

	<u>Yekûn</u>
21. Çarıklı (19b), (24,22 /704,2 /6), Toyranlu, Tomruk Tepesi, A.A.: 27, B.H.: 120	967 ¹²
22. Çalışlu (53a), (119,77 /2464,42 /252), Ayırdamlu, Geviş, N.B.H.: 100, Resm-i câmus: 90, (Kethüda: 1)	2906
23. Çiçek Oğlu (61b), (28,21 /672, 7 /21), Kavırgalu, Suluca, N.B.H.: ve A.A.: 261	954
24. Çündi (چوندی) (81a), (10,10 /320,(—),(—), Tatarcık, N.B.H. ve A.A.: 180	500
25. Dallu (57a), (52,31 /992,21 /63), Eğlenlu, Boya Kayağı, N.B.H. ve A.A.: 645	1700 ¹³
26. Darucu Satı (38a), (27,18 /576,9 /54), Savcı Hacılu, Kuyucak, A.A.: 67, B.H.: 135, Hass-ı Mirliva	832
27. Diğer Darucu Satı (38b), (29,20 /640,9 /54), Savcı Hacılu, Toklu Viran A.A.: 286, B.H.: 145, Hass-ı Mirlivâ	1125
28. Dede Hacılu (55b), (75,56 /1792,19 /114),(—), Meyadin, N.B.H.: 824	2730 ¹⁴
29. Döğeriülü (دوگرولو) (39b), (50,45 /1440,5 /30), Savcı Hacılu, Sîb Girügöz ve Kara Koza (قره قوزه), A.A.: 78, B.H.: 200, Hass-ı Mirliva	1748
30. Eglen Oğlu (57b), (34,28 /868, 6 /18), (—), Sifpas, N.B.H. ve A.A.: 94, (Pir-i fâni: 1), (Kürekçi: 2), (Çeltükci: 1)	980 ¹⁵
31. Elsüz Oğlanları (49b), (33,22 /734,11 /43), Avşar, (—), A.A.: 20, N.B.H.: 13	800
32. Diğer Elsüzler (77b), (13,9 /288,4 /12), Avşar, Alaca Burç, N.B.H. ve A.A.: 50	350

12 Dulkadirlü Sancağında Tomruk Tepesi nam mezraa(yı) ziraat ederler.

13 Dulkadirlü Sancağında Boğa Kayağı nâm mezraada sâkinlerdir.

14 Nahiye-i Kınık(da) mezraa-i Meyadin(i) ziraat ider. 4 nefer sonradan yazılmış gibi.

Toplam 79 nefer sayıldı.

15 Dülkadirlü Sancağında Sifpas nâm nehri ziraat iderler.

	<u>Yekûn</u>
33. Eyü Hasanlu (86a), (8,6/192,2/6), (—), Tavşan Tepesi, N.B.H.: 4	202
34. Garibşah (39a), (124,95/3040,29/174), (—), Kamışlu, A.A.: 138, B.H.: 400, (Çeltükci: 14), (Reis: 1)	3752
35. Kemer Bey (61b), (21,14/444, 7/21), Kavırgalu, (—), N.B.H. ve A.A.: 135, (Kürekçi: 1)	600
36. Güncelü (58a), (39,29/899, 10/30), Ayrı Damlu, Kesik, N.B.H. ve A.A.: 271	1200 ¹⁶
37. Haydarlu (46b), (96,74/2368, 22/132), Kavırgalu, Kara- köy, A.A.: 10, B.H.: 58	2500
38. Haydar Oğlu (63a), (15,12/384,3/9), Kavırgalu, (—), N.B.H.: ve A.A.: 107	500
39. İdris Hacılu (59b), (30,23/713,7/21), (—), Hisarkaya N.B.H. ve A.A.: 1066	1800 ¹⁷
40. İlyaslu (85b), (50,42/754,8/32), Kavırgalu, Ağcaharman, N.B.H.: 241, (Köprücü: 1), Sipanizâde: 13), (Kuşcu: 1), (Veled-i Sipahizâde: 2)	1027 ¹⁸
41. İnal (60b), (35,22/604,13/39), Kavırgalu, Kara Hayik, N.B.H. ve A.A.: 57	700
42. Diğer İsalu (17a), (70,52/1664, 18/54), (—), (—). B.H.: 350.	2068
43. Kalaycı Ümmet (45b), (15,12/384, 3/18), Savcı Hacılu, Kızılhendek, N.B.H.: 145, A.A.: 76	623
44. Kamer (73b), (39,29/938,10/30), Ayrıdamlu, Döşbudak, N.B.H. ve rësm-i ma'zû: 332	1300 ¹⁹
45. Kara Hacılu(58â), (47,36/1116,11/33), Ayrıdamlu, To- rusdamı,	

16 An tâyife-i Ayrı Damlu tâbi-i Eglen Oğlu, Dulkadirlü Sancağında Kesik nâm mezraada sakinlerdir.

17 Dulkadirlü Sancağında Hisarkaya nam mezraada sakin olurlar.

18 Sonradan biri sıpabizâde 9 nefer daha kayıt edilmiş.

19 An tâyife-i Ayrı Damlu tâbi-i Eğlenlü.

	Yekûn
N.B.H. ve A.A.: 851, (Çeltükci: 5), (İmam: 1)	2000 ²⁰
46. Kara Hasanlu (50b), (43,35 /1120,8 /42), Kavırgalu, Viran- dere, B.H.: 40, (Veled-i sipahizâde: 1)	1140
47. Kara Hızırlu (72a), (34,31 /700,3 /9), Kavırgalu, Elvardı, B.H. ve resm-i ma'zu: 91, (ma'zûl an timar: 1), (Sipahi- zâde: 3)	800 ²¹
48. Kara Mihmadlu (قره مه‌ادلو) (18b), (25,16 /512,9 /27), (—), Tatarcık, B.H.: 693	1232
49. Kazancı (20a), (45,36 /1152,9 /36), Savcı Hacılu, Bağluca, A.A.: 1000, B.H.: 700	2388
50. Kara Yakublu (18b), (18,15 /480, 3 /9), Savcı Hacılu, (—), A.A.: 686, B.H.: 90	1265
51. Kayı (37a), (35,29 /328,6 /36), Kutlubey Hacılu, Badıklü, A.A.: 772, B.H.: 175	1311 ²²
52. Kayırhanlu (20a), (34,27 /864,7 /21), Savcı Hacılu, Ilca- burç, A.A.: 475, B.H.: 170	1530
53. Kırgıllu (17b), (8,8 /256), (—), Kavırgalu, (—), B.H.: 37	254
54. Kızıllar (62b), (80,57 /1824, 23 /69), Kavırgalu, Kemer- bey, N.B.H.: ve A.A.: 471, (Kethüda: 1), (Kuşcu: 3) Kü- rekci: 1)	2364
55. Koçarım (47a), (119,90 /2880,29 /174)8, Kavırgalu, Yur- dani(?), B.H.: 477, A.A.: 469, (Pir-i fâni: 17, (Kürekçi: 4), (Çel- tükci: 1)	4000
56. Konur Satı (66a), (15,10 /320,5 /15), Savcı Hacılu, Kanadlu(?) lu(?) Viran N.B.H. ve A.A.: 415	750

20 Tabi-i Ayrı Damlu an tâyife-i Eğlen Oğlu.

21 Nefer 34 yazılmasına rağmen 42 nefer yazılı bulunuyor.

22 Dulkadirli Sancağında Badıklü (.....) nâm mezraayı ekerler.

	<u>Yekûn</u>
57. Köpek Oğlu (60b), (65,36/1152,20/120), (—), Mescidlü, N.B.H. ve A.A.: 189, (Kethüda: 1), (Kuşcu: 14)	1461
58. Köşker Oğlu (38a), (86,61/1952,25/150), Eğlenlü, (—), A.A.: 673, B.H.: Hass-ı Mirliiva	3205 ²³
59. Kuşcular (62a), (43,34/1088,9/27), Evliyalu, (—), N.B.H. ve A.A.: 385	1500 ²⁴
60. Kutlubey Hacılu (65a), (44,41/1312,3/9), (—), Çiçek, N.B.H. ve A.A.: 79, (Çeltükci: 10)	1400 ²⁵
61. Menteshlü (73b), (91,58/1856,33/99), Eğlenlü, Akseki, N.B.H. ve A.A.: 245, (Çeltükci: 2)	2200
62. Mustafalu (61b), (27,20/640,7/21), Kavırgalu, (—), N.B.H. ve A.A.: 27	688
63. Öruç Gazilü (50b), (93,65/2080,28/168), Kavırgalu, Muk-telaç (?), b.H.: 500, A.A.: 252, (Reis, 1, çeltükçi: 8)	3000
64. Diğer Paşalu (81a), (22,17/544,5/12), Avşar, Acugez, N.B.H. ve resm-i ma'zü: 95, (Çeltükci: 3)	651
65. Paşa Oğlanları (16b), (38,32/704,6/18), Avşar, Eyne (İne) Devir, A.A.: 200, Resm-i camus: 104, B.H.190, Hass-ı Şanı	1216
66. Sa'at (71b), (50,38/1216,12/72), Avşar, Deyr-i Meymûn, N.B.H. ve A.A.: 55	1343
67. Sarular (59a), (82,53/1643,29/87), Ayırdamlu, Viran, N.B.H. ve A.A.: 270	2000 ²⁶
68. Saru Okçılı (82a), (40,32/684,8/24), Ayırdamlu, Keşiş Deresi, N.B.H.: 512	1220 ²⁷

23 TD.178(1536); H.40, M.15, Yek.2672, H.Mirliiva, Tilan Mezraasında ziraat ederler. Bkz. Y.Halaçoğlu, aynı makale, s.859.

24 An cemaat-i Evliyalu. TD.178(1536)'ya göre Evliyalu Cemaati ile birlikte nüfusu H.31, M.4, Yek.1322. Bkz.: Halaçoğlu, s.860.

25 Dulkadirlüde Çiçek nam mezraa(y)ı ziraat ederler.

26 Tabi-i Ayru Damlu an tâyife-i Eğlenlü, Dulkadirlü Sancağında Viran nâm mezraa(y)ı eker.

27 An tâyife-i Ayru Damlu tabi-i Elbeğlu (.....), Dulkadirlü Sancağında Keşiş Dere-si(?) (.....)'ni ziraat ederler. TD.178(1536): Eğlen-oğlu tâifesinin Ayru Damlu koluna mensupturlar. Bkz.: Halaçoğlu, s.861.

	<u>Yekûn</u>
69. Satı Oğlu (46a), (63,48 /1536,15 /90), Savcı Hacılı, Doksan Viran, N.B.H.: 130, A.A.: 110	1866
70. Savcı Hacılı (42b), (95,76 /2432,19 /114), (—), Ilıcaburç, B.H.: 475, A.A.: 981, (Çelkükci: 8, Sipahizâde: 1).	4000 ²⁸
71. Sülemişlü(?) (38b), (91,76 /2432,15 /90), Savcı Hacılı, Narluca, A.A.: 936, B.H.: 455, (Çeltükci: 7), Hass-ı Mirliiva	3913 ²⁹
72. şenlik (44b), (25,21 /672,4 /24), Savcı Hasılı, İskele, N.B.H.: 745, A.A.: 248, (Kürekçi: 1, Sipahizâde: 1, Mu'tak: 1)	1689
73. Diğer şehlik (71a), (17,15 /480,2 /6), Savcı Hacılı, İskele, N.B.H. ve A.A.: 513	999
74. Tahtalu (80b), (38,24 /768, 14 /955), Savcı Hacılı, Keyfandere, N.B.H. ve A.A.: 145	955
75. Tapurlu (82b); (52,41 /1312,11 /33), Ayrıdamlu, Uyumkoz, N.B.H. ve A.A.: 655	2000
76. Taşlu ve Eglenlü (72b); (20,17 /576,3 /18), (—), Taşlıca, B.H.: 406	1000 ³⁰
77. Taştemürlü (21a), (14,10 /320,4 /16), (—), Çoban, A.A.: 200, B.H.: 100	632 ³¹
78. Taarlu (48b), (12,10 /320,2 /12), Kavıgalu, (—), B.H.: 153, A.A.: 100	585
79. Toyran (44b), (26,22 /704,4 /24), (—), (—), N.B.H.: 230, Resm-i câmus: 970, A.A.: 372, (Sipahizâde: 2)	2300
80. Diğer Toyranlu (68b), (22,20 /544,2 /15), (—), (—), N.B.H. ve A.A.: 97, (Tuzcu: 1)	656
81. Toyranlu (75a), (54,48 /1536, 6 /18), Avşar, (—), N.B.H. ve resm-i ma'zû: 246, (tuzcu: 3)	1800

28 Savcı Hacılı nâm-ı diğer Büyük Oba.

29 TD.178(1536): (سلملو), TD.150(1572): (سلاملو), ID.281 (1573?): (سلامسلو)

30 Dulkadirli Sancağında Taşlıca nâm mezraa(y)ı Ziraat ederler. TD.178(1536): Taşlu,

Bkz.: Halaçoğlu, s.866.

31 Tarsus Sancağında Çoban nâm mezraada sakinlerdir.

	<u>Yekûn</u>
82. Tur Ali Hacılu (41b), (147,112/3584,35/210), Avşar, (—), B.H.: 735, A.A.: 2471, (Çeltükci: 2)	7000 ³²
83. Diğer Tur Ali Hacılu (42a), (75,56/1792,19/114), Avşar, Han Deyri, B.H.: 394, A.A.: 1700	400p0
84. Uzun İsâlu (68a), (25,18/276(!), 7/7(!)), Avşar, Çelebi Kilise, N.B.H. ve A.A.: 17, (Çeltükci: 2, Sipahizâde: 4)	300 ³³
85. Yahşihanlu (15a), (31,28/896,3/9), Avşar, (—), A.A.: 690, B.H.: 155	1750
86. Yazır (83b), (15,14/448,1/3), Savcı Hacılu, Çayır, N.B.H.: 259	710 ³⁴
87. Yemlihanlu (84b), (25,20/640,5/15), Kavırgalu, (—), N.B.H. ve resm (—): 113	768
88. Yemlihanlu (85b), (21,20/640,1/3), (—), Başgetüren, B.H.: 131	734 ³⁵
89. Diğer Yemlihanlu (17a), (15,15/480, (—)/(—)), Kavurga- lu, (—), A.A. ma'a B.H.: 420, (Kuşcu: 6)	900
90. Yılcılu (48a), (20,10/320,10/60), Kavırgalu, Torusdamı, B.H.: 60, A.A.: 28	468
91. Yumruk (58b), (54,47/1457,7/21), Ayırdamlu, Hodra, N.B.H. ve A.A.: 122	1600 ³⁶
92. Zekeriyyalı (70a), (41,30/960, 11/33), Avşar, (—), N.B.H. ve A.A.: 37	1000
93. Zenklü (80a), (22,15/480,7/21), Savcı Hacılu, Zenklü, N.B.H. ve A.A.: 209	710
94. Diğer Köşkerlü, Hâric ez defter	Hâsıl: 500 ³⁷

32 İki çeltükci 3 isim alt sonradan eklenmiş, asıl nefer 150 oluyor.

33 Resim oranlarının azlığı dikkat çekicidir.

34 Nâhiye-i Kımık (Adana'da) Çayır nâm mezraada sâkinlerdir.

35 Yemlihanlu nâm-ı diğer İzzetlü, Ayas Nahiyesinde (Adana'da) Başgetüren nâm mez-
raa(y)ı ziraat ederler.

36 An tayife-i Ayru Damlu tâbi-i Eğlen Oğlu ma'a Bekir Hacılu.

37 Nefer ve hane sayısı isimler de yazılmamış olduğu için tespit edilemedi. Defterde yer
alan bilgi sadece bu kadardır.

Sis'te bulunan 94 *Türk Cemaatin* içerisinde 7 *cemaatin* iki ayrı *cemaat* şeklinde ayrı ayrı yazıldığı görülmektedir. Bunlardan ikincileri çoğunlukla "diğer" kelimesiyle belirtilmiştir. Bunlardan bazıları ana cemaatin hemen ardından, bazıları ise ayrı varaklarda yazılmışlardır. Bazen de aynı cemaatin iki kolu Aydoğmuşlu, Aydoğmuş Oğlanları; Elsüz Oğlanları, Diğer Elsüzler şeklinde yazılmaktadır. İsalu Cemaati ise Diğer İsalu ve Uzun İsalu şeklinde kayıt edilmiştir. Yemlihanlu Cemaatinin ise Yemlihanlu, Diğer Yemlihanlu'dan ayrı olarak bir adı da İzzetlü olan üçüncü bir topluluğu daha görülmektedir.

Cemaat isimleri arasında Konur Satı, Köpek Oğlu, Kemer Bey, Alem Beylü, Kutlu Bey Hacılu, Savcı Hacılu, Arıklar, Oruç Gazilü, Paşaoğlanları dikkati çeken isimler arasındadır. Bu kişilerin bölgede isim yapan tarihi şahsiyetler oldukları düşünülebilir. Kutlu Bey Hacı ve Savcı Hacı'nın isimleri hem cemaat hem de tâife adı olarak kullanılmıştır. Paşa Oğlanları Cemaatinin ise mülkler bölümünde adı geçecek olan Paşa isimli birinin soyundan gelen kişiler olması mümkündür. Varlıklarını bugüne kadar sürdürmüş olan Arıklar Cemaati ise 1572 yılında 8 neferlik küçük bir cemaat olarak görünmektedir.

Ayridamlı tâifesinden oldukları belirtilen *Güncelü*, *Sarıoçulu*, *Aklu Cemaatlerinin Eğlenlü*'ye tâbi olduklarını görüyoruz. Bu durumda Eğlenlü'yü tâyifeden daha büyük bir teşekkül, meselâ bir boy sayabilirmiyiz? Sarular Cemaatinde ise "Tabi-i Ayru Damlu an tâyife-i Eğlenlü" denilmektedir. Burada tâyife kelimesinin boy ile eş anlamlı gibi kullanıldığı görülmektedir. Halbuki Eğlenlü ismi sadece bu üç cemaatte geçmektedir. Bu bakımdan Tahrir Defterlerinde Cemaat, Tâyife, Boy gibi terimlerin ne şekilde kullanılmış olduğunun araştırılması gerekmektedir.

Sis Cancağındaki cemaat isimleri incelendiğinde 94 cemaatten 52'sinin adlarını şahıs adlarından aldıkları görülmektedir. Ak İsalu, İdris Hacılu, Mustafalu, Zekeriyyalu gibi. Adını belli bir yerden almış gibi görünen sadece 3 cemaat tesbit edebildik: Menteşlü, Akdağlu, Aklu. Adında belli bir meslek grubunun etkisini gördüğümüz cemaatler ise 9 tanedir: Kuşcular, Ayrancılı, Yılacılı, Köşker Oğlu, Diğer Köşkerli, Çanbazân, Boyacı, Kazancı, Kalaycı Ümmet. Diğer 21 cemaatin taşıdığı isimler ise değişik türdendir: Aş Döken, Çandık, Çarklu, Çabşlu, Çündî, DALLU, Kamer, Kırgıllu, Kızıllar, Koçarım, Saat, Şenlik, Tapurlu gibi. Bunlardan bazılarının da yer isimlerinden doğmuş olan adlar olduğunu düşünmek mümkündür: DALLU, Zenklü gibi.

Boy ve tâife adlarının da cemaatlere ad olarak verildiğini görmekteyiz. Bu şekilde ad olmuş dokuz cemaat görülmektedir: Baraklı, Döğürülü (herhalde Döğürlü), Eğlen Oğlu, İnal, Kayı, Kutlu Bey Hacılı, Savcı Hacılı, Tatarlu, Yazır. Bunlardan Döğürülü ve Yazır Cemaatleri Savcı Hacılı tâyifesinden; İnal ve Tatarlu Kavurgalu'dan; Kayı Cemaati ise Kutlu Bey Hacılı Tâyifesindedir. Hem cemaat adı hem de tâife adı olarak kullanılmış olan Kutlu Bey Hacılı ve Savcı Hacılı için tâife veya boy şeklinde bir açıklama yapılmamış, tâbiyet de gösterilmemiştir.

Sis Sancağında yaşayan bu 94 Türk cemaatin nüfus ve gelir durumlarındaki artışları görebilmek için Sayın Halaçoğlu'nun çalışmasından yararlandık. TD.178(1536)'da verilen rakamlara dayanarak 36 yıllık süre içindeki gelişmeyi gözlemek istedik. 1436 tahririnde 82 cemaat adı geçmektedir. Bunlardan 9 cemaatin iki ayrı kolu, bir cemaatin ise üç ayrı kolu bulunmaktadır. Bunlardan herbirini ayrı birer cemaat saydığımızda toplam cemaat sayısı 93 etmektedir. 1572 tahririnde ise birisi "haric ez defter" olan 94 cemaat bulunmaktadır. Ancak bu cemaatlerin tamamı aynı cemaatler değildir. 1536 tahririnde yer alan Bekir Hacılı, Bostancı, Büksüz (veya Bunsuz), Çeçen Oğlu veya Çiçek Oğlu, Dünderlu, Eymürlü, Gökçelü, Kara Mehmed Cemaatlerine 1572 tahririnde rastlamamaktayız. 1536 tahririnde bu cemaatlerin 2944 hane ve 1223 mücerred nüfûsa sahip olduğu hesaplanmıştır. 1572 tahririnde ise 3185 hane (evli), 971 mücerred (bekâr)dir. Cemaatlerin toplam nefer sayısında % 1 oranından daha az bir eksilme söz konusu olmuştur. Buna karşılık ödedikleri vergi 150.520 akçeden 155.122 akçeye yükselmiştir.

Sis'te yaşayan bu Türk cemaatler, Savcı Hacılı, Kavurgalu, Avşar gibi tâyifelere tâbi olarak gösterilmişlerdir. Bunları 1536 ve 1572 tahrirlerine göre bir tablo halinde açık bir şekilde görebiliriz:³⁸

Tablo III. Sis'te bulunan cemaatlerin tâyifelere dağılımı.

Sıra	Tâife	TD.178(1536)			TD.150(1572)				
		Cemaat sayısı	Nefer	Hane	Müc.	Cemaat sayısı	Nefer	Hane	Müc.
1.	Savcı Hacılı	—	1103	781	322	24	825	641	184
2.	Kavurgalu	—	729	518	211	19	807	614	193
3.	Avşar	—	1510	1006	504	18	1016	797	219
4.	Ayrudamlu	—	—	—	—	10	552	398	154
5.	Eğlenlü	—	765	628	137	3	211	147	64
6.	Diğerleri	—	101	79	22	20	745	588	161
Toplam		—	4208	3012	1196	94	4156	3185	971

38 1536 tahriri sonuçları için Bkz.: Halaçoğlu, s.873 (Sayın Halaçoğlu'nun verdiği listeye göre mücerredler toplamı 1196 olması gerekirken 1454 olarak gösterilmesi bir toplama yanlışlığı olarak görülmektedir). Halaçoğlu'nun sık sık kullanacağımız bu makalesi bundan böyle yukarıdaki şekilde Halaçoğlu kısaltmasıyla verilecektir.

c) *Kaleler*

1572 tahririne göre Sis Sancağında 4 kalede yerleşim görülmektedir. XVI. yüzyılda birçok Anadolu kalesinde görüldüğü gibi bu kalelerde yaşayan halk da gayr-ı müslimdir. Bilindiği gibi bu gayr-ı müslimlere genellikle bu kalelerin bakım ve onarım görevi verilmekte ve bu görev karşılığında da birçok tekâlif-i örfiyye ve avarız-ı divâniyyeden muâf tutulmaktadırlar. İncelediğimiz defterde ise bu gayr-ı müslimler için herhangi bir muâfiyet belirtilmemiştir. Bu durumda söz konusu kalelerin artık askerî amacını yitirmiş olduklarını düşünebiliriz. Nitekim askerî önemini korumakta devam eden Adana'nın Külek (veya Gülek) Kalesi zimmîleri kale hizmetinde buldukları için avarız-ı divâniyyeden, yollar bekleyip derbend hizmetin gördüklerinden dolayı da cizyeden muâf tutulmuşlardır.³⁹ Uzeyir (Özer) Sancağının Payas Kalesinin ve yine Adananın Ayas (Yumurtalık) Kalesinin ise mevcut silâhlarından bahsedilmiş olmasından Sis kalelerinin artık askerî önemini kalmadığı sonucu çıkarılabilir.⁴⁰ Ayrıca kale mustahfizlarından veya merdân-ı kale denilen görevlilerden de bahsedilmemesi bunu doğrular niteliktedir. Şimdi Sis Kalelerini ve burada yaşayan nüfusu ayrı ayrı inceleyebiliriz.

1. *Feke Kalesi*

Sis (Kozan)'de bulunan kalelerin nüfus ve gelir yönünden en önemlisi Feke Kalesidir. Feke' Kozan'a 65 km. kadar uzaklıktadır. Kale ise eski Feke kasabasının yanında yer almakta idi. 1572 yılında bu kalede yaşamakta olan 271 vergi nüfusunun 209'u evli, 62 si ise bekârdır. Evli olanların ödediği 11.077 akçelik resm-i hâne ve bekâr zimmîlerin ödediği 248 akçelik resm-i mücerred Mirlivâ Hassına dahil idi. Kalede yaşayan 271 nefer zimmî bu hane veyaâ mücerred vergisinden ayrı olarak kişi başına 60'ar akçe olmak üzere 16.260 akçe cizye ödemekteydiler. Bu gelir ise Padişah Hassına dahildi.

Kale zimmîleri 1500 akçe haracü'l kürüm yani bağ haracı ödemekte idiler. 1200 akçe ihtisab vergisi, 72 akçe resm-i nahl (kovan vergisi), 155 akçe resm-i mia'zü (keçi vergisi) vermekteydiler. Kalede bulunan Boyahânededen ise 1600 akçe vergi alınmaktaydı. Kalede bulunan 3 taşlı bir değirmenden ise yılda 90 akçe gelir sağlanmaktaydı. Öşür ge-

39 EL-Nahşa Kal'ası olarak adı geçen Külek Kal'esi için Bkz.: TD.177(1536), Adana Mufassalı, Kanunnâme, s.3.

40 TD.114(1572) Adana Mufassalı, v.164b'de Ayas Kalesindeki bütün silah ve mühimmâtın tam listesi verilmektedir.

lirleri ise 100 kile buğdaydan 1200 akçe, 91 kile arpadan ise 728 akçe idi. Bu öşür Kaleye tabi Karakilise Mezraasından elde edilmekteydi. Yekûn 35.330 akçelik gelirin cizyeden oluşan 16.260 akçelik kısmı Hass'-ı Şâhî, geri kalan 19.070 akçesi ise Mirliva hassına dahil idi.⁴¹

Sayın Meslektaşım Y. Halaçoğlu, 1519 tarihinde kalede 60 soku dükkam ile iki cendrehâne olduğunu, boyahanenin ise 500 Halebî akçe hâsılı bulunduğunu bildirmektedir.⁴² Ancak gerek soku dükkânları için verilmiş olan rakamın büyüklüğünden gerek defterdeki bilgilerin hep birlikte incelenmesinden bunun bulgur ve dögme (yarma) yapılan soku dükkamı olmayıp sofî (sofçu) dükkamı olarak düşünülmesinin daha doğru olacağını tahmin etmekteyiz. Boyahanenin ve cendrehänenin bulunduğu bir yerde sofçu dükkanlarının bulunması daha doğru olur. Nitekim Lemberd Kalesinde dekâkîn-ı sofçıyandan bahsedilmesi de bu görüşümüzü desteklemektedir.⁴³

2. Anavarza Kalesi (Bugün Dilekkaya)

Kaza merkezine 32 km. uzaklıkta bulunan kalenin ismi Arap kaynaklarında 'Ayn Zarba olarak geçmektedir. 1572 yılında kalede yaşayan 17 vergi nüfusunun 15'i evli olup 480 akçe resm-i hâne ödemekte, 2 bekâr ise 8 akçe resm-i mücerred vermektedir. Kalenin 512 akçelik bâd-i hava geliri ile birlikte toplam 1000 akçelik geliri Hass-ı Şâhî idi. 17 neferden alınan 1020 akçe cizye geliri defterde bu gelirden ayrı olarak gösterilmiş fakat hakkında hiçbir açıklama yapılmamıştır. 281 numaralı Sis İcmal defterinde de bu konuda hiçbir kayıt yer almamaktadır. Aynı şekilde Lemberd ve Kübdere Kaleleri zimmîlerinin cizyelerinin nereye gittiğine dâir bir açıklama yoktur. Ancak 1519 ve 1525-26 yılı tahrirlerinde Feke Kalesi zimmîlerinin cizyelerinin Sis'deki Büyük Cami denilen Hoşkadem Camiine gelir olarak kayıt edilmişti.⁴⁴ Bu durumda 1572 yılında Feke kalesi zimmîlerinin cizye gelirlerinin Hass-ı Şâhî olarak kaydedildiğini buna karşılık diğer üç kalenin cizye gelirlerinin bu Cami giderleri için Padişah tarafından vakfedilmiş olduğunu düşünebiliriz.⁴⁵

41 TD.150(1572), v.35a.

42 Halaçoğlu, s.830.

43 TD.150(1572), v.17b-18a: "Bâd-i hava ma'a dekâkîn-i sofçıyan ve bâc:

44 Halaçoğlu, s.886.

45 Anavarza Kalesi için bkz. Halaçoğlu, s.830-832; TD.150(1572), v.21a.

3. Lemperd (Lemberd) Kalesi

150 numaralı Sis mufassalının 17b-18a varaklarında yer alan bilgilere göre 1572 yılında bu kalede 162 nefer vergi nüfusu yaşamaktadır. 140 evli erkek 4480 akçe resm-i hâne, 22 bekâr ise 66 akçe resm-i mücerred ödemektedir. Ayrıca resm-i nahl (kovan, bal vergisi) 1389 akçe, resm-i ma'zû (keçi vergisi) 2000 akçe, bâd-ı hava ma'a dekâkin-i sofciyân ve bâc ise 1200 akçe alınmaktadır. Kalenin bu sayılan gelirleri 9129 akçe olup Padişâh hassına dahildi. Ayrıca 162 neferden 9720 akçe (kişi başına 60'ar akçe) cizye alınmaktaydı. Cizye geliri konusunda Anavarza Kalesi anlatılırken açıklamada bulunmuştuk.

4. Kübdere (Kupdere) Kalesi

Kalede yaşayan 90 nefer vergi nüfusunun 24'ü evli, 16'sı ise bekar-
dır. Resm-i hâne 2368 akçe, resm-i mücerred ise 48 akçedir. 514 akçelik bâd-i hava geliri ile birlikte toplam gelir 2930 akçe yine Hass-ı Şâhî idi. Ayrıca $90 \times 60 = 5400$ akçe cizye geliri bulunmaktaydı.

Böylece Sis Sancağında bulunan 4 kalede 1572 yılında 438'i evli, 102'si bekâr olmak üzere 540 zimmînin yaşadığı görülmektedir. Bu vergi mükellefi yetişkin erkeklerden 18405 akçe resm-i hâne, 380 akçe de resm-i mücerred alınmaktadır. Bu arada ödenen resm-i hane miktarlarının eşit olmadığı, Feke Kalesi zimmîlerinin 53'er akçe, diğer üç kale zimmîlerinin ise 32'şer akçe resm-i hane verdikleri görülmektedir. Bunun sebepleri hakkında ileride vergiler açıklanırken resm-i hâne başlığı altında daha geniş bilgi verilecektir. Kalelerin gelir yekûnleri toplamı 32.129 akçedir. Bunu Feke Kalesine ait 19.070 akçelik kısmı Hass-ı Mirlivâ, diğer üç kale toplamı 13.059 akçelik kısmı Hass-ı Şâhîdir. 4 Kalenin cizye gelirleri toplamı 32.400 akçedir. Kalelerde yaşamakta olan 540 neferin tamamından cizye alındığı görülmektedir. Bu cizyelerin 16.260 akçesi Feke Kalesine ait olup Hass-ı Şâhî, geri kalan 16.140 akçelik kısmı ise büyük bir ihtimalle Sis şehir merkezindeki Hoşkadem Camii vakfı geliridir.

Böylece şehir merkezi nüfusu, cemaatler ve kalelerde yaşayan zimmî halk konusunda ayrı ayrı bilgi verdikten sonra nüfusun genel değerlendirmesini yapabiliriz.

Sis Sancağında ilk dikkati çeken konuların başında herhalde sancakta bir tane bile köye rastlanmayışı sayılmalıdır. Komşu Sancak olan Adana Sancağında da 1572 yılında köy sayısı azdır. Toplam 48 köyde nüfusun ancak 7.2'sini oluşturan 1524 kişi yaşamaktadır. Buna

Tablo IV. Sis Kaleleri.

Tanrı	Feke		Anavarza		Lemberd		Kübdere		Parsbeyt		Toplam		
	H.	M.	H.	M.	H.	M.	H.	M.	H.	M.	N.	H.	M.
69(1519)	108	40	36	8	110	7	57	7	59	1	433	370	63
450(1523)	157	66	32	10	102	36	52	17	53	15	540	396	144
969(1525)	123	54	28	14	89	55	59	8	-	-	430	299	131
178(1536)	123	86	25	20	121	79	70	21	-	-	605	339	206
150(1572)	209	62	15	2	140	22	90	74	-	-	540	430	102
114(1572)	-	-	-	-	-	-	-	-	37	29	626	475	131*

* Parsbeyt (veya Parsbıt) kalesi 1572 tahririnde 114 numaralı Adana Mufassalında Karaisâlu Nahiyesinde, v.127a'da yer almıştır. Kalede Resm-i hâne: 1850, resm-i ma'zû: 1120, bad-i hava: 215 akçe olmak üzere yekûn 3980 akçe vergi ödendiği görülmektedir.

karşılık 18020 vergi nüfusu 437 cemaat içerisinde konar-göçer olarak yaşamaktaydı.⁴⁶ Özerli Sancağında ise nüfusun daha büyük bir bölümü köylerde yaşamakta idi. Bu bakımdan Sis'de 1572 yılına gelindiği halde henüz hiç köy kurulmamış olması ilgi çekicidir. Belki de bu durum şehir merkezinin daha geç (1375 M.) Memlûk ve dolayısıyla Türk kuvvetlerinin eline geçmiş olmasıyla izah edilebilir. Ancak fetihden sonra bile 200 yıla yakın bir zaman geçmiş olduğu halde Türkmen kitlenin halâ konar-göçer özelliğini koruması bu cemaatlerin yaşama biçimleri ve bundan çok iklim özellikleri ile ilgili olmalıdır.

Cemaatler yazılırken bunların hangi mezraaları ettikleri de yazılmıştır. Öyle görünüyor ki çiftçilik bu cemaatler için hayvancılıktan ileri bir gelir kaynağı durumundadır. Bu Türkmenler tarım da yaptıkları halde niçin toprağa tam olarak yerleşip köyler kurarak oturmamışlardır? İşte bunda en önemli unsuru herhalde bölgenin sıcak iklimi oluşturmaktaydı. Çukurovanın sıcaklığı ve sivrisineği yazın burlarda yaşamayı insanlar için olduğu kadar hayvanlar için de adetâ imkansız kılmaktaydı. Bu yüzden de zengin-fakir hemen hemen bütün halk yazın yaylalara çıkmakta, hem kendileri rahat etmekte hem de hayvanlarına yeni otlaklar bulmaktaydılar. Yayla dönüşü ise yine çiftlerinin başına dönmekteydiler. Bu yüzden Sayın Faruk Sümer Hocamızın haklı olarak işaret ettiği gibi⁴⁷ bu kimseleri göçebe kabul etmek doğru değildir. Onlar için verilecek en doğru deyim belgelerde de kullanılan "konar-göçer" deyimidir. Esâsen XVI. yüzyılda Anadolu'da tam göçebe ha-

46. Y. Yurt, *Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri (1572 M. -980 H.) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985, s.12.*

47. F. Sümer, Çukurova Tarihine Dâir Araştırmalar, *TAD, I/1(1963), s.30.*

yatı geçiren iki topluluk vardı. Bunlardan birisi Haleb bölgesinde yaşayan Haleb Türkmenleri, diğeri de Mardin çevresinde kışlayan Boz-Ulus idi.⁴⁸

Sis Sancağında 4 kale dışında tek yerleşim merkezi olarak Sis (Kozan) sancak merkezi görülmektedir. Burada yaşayan 275'i müslüman 362'si gayr-ı müslim olmak üzere toplam 637 nefer vergi nüfusu yaşıyordu. Bunun 534 neferi evli, 103 neferi ise bekâr idi. Genel olarak kabul edilen hâne nüfus oranı olarak 5 rakamını alırsak şehrin nüfusunun 1572 yılında 2670 olduğunu söyleyebiliriz. Buna mücerredleri de katmak gerekirse şehrin nüfusu 2773 olur. Aynı dönemde Sancağın toplam nüfusu ise 5333 olarak görülmektedir. Bu 5333 neferlik vergi nüfusuna oranla 637 kişilik şehir vergi nüfusu ancak % 11,9'luk bir orana ulaşabilmektedir. 1865 yılında Fırka-i İslahiyye ile birlikte Kozan'a giden Ahmed Cevdet Paşa'ya göre ise şehrin nüfusu 600 kadar müslim ve Ermeni hânelerinden ibâret idi.⁴⁹ Buna göre kasabanın nüfusunda yaklaşık 300 senelik bir zaman dilimi içerisinde bir nüfus artışı olmamıştır. Fransız gezgin Vital Cuinet ise 1891 yılında Paris'te basılan kitabında kasabanın nüfusunu 3500 olarak göstermiştir.⁵⁰ Bunun 2500'ü Gregoryen Ermeni, 700'ü müslüman ve 300'ü diğer kesimlere mensup halktır. Cuinet'nin verdiği rakamlara göre şehirde gayr-i müslim nüfus müslüman nüfusa oranla daha çok artmıştır. Bu artışın ise normal nüfus artışından çok dışardan göçlerle gerçekleştiğini kabul edebiliriz.

Sancakta yaşamakta olan 94 Türk cemaatin 3185'i evli, 971'i bekâr olmak üzere toplam 4156 nefer vergi nüfusu olduğunu söylemiştik. 4 kalede yaşamakta olan 438'i evli 102'si bekâr toplam 540 zimmî nüfusu da hesaba katacak olursak 1572 yılında Sis Sancağında 4157'si evli, 1176'sı bekâr 5333 nefer vergi nüfusunun yaşamakta olduğu görülür. Müslüman nüfus 3429'u evli, 1002'si bekâr 4431 neferdir. Gayr-ı müslim nüfus ise 728'i evli, 174'ü bekâr olmak üzere 902 nefer olarak görülmektedir. Bu durumda gayr-ı müslim nüfusun müslim nüfusa oranı % 20,3; genel nüfusa oranı ise % 16,9'dur. 1536 tahririne göre ise müslümanlar 3221'i evli, 1248'i bekâr olarak 4469 neferdir. Gayr-ı müslimler ise 540'ı evli, 280'i bekâr olarak 820 vergi nüfusedir. Oran % 18,3'dür. 1536'dan 1572'ye gayr-ı müslim nüfusun 820 kişiden 902 kişiye çı-

48 F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, 2.Bs., İstanbul 1980, s.173.

49 Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, (Haz.Y.Halaçoğlu), İstanbul 1980, s.121.

50 Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, c.II/1, Paris 1891, s.87.

karak % 10 oranında artarken müslim nüfus 4469 neferden 4431 nefere düşerek % 0,8 oranında azalmıştır.⁵¹

Sancağın 1519 tahririne göre toplam nefer sayısı ise 2046'dan⁵² 5333 nefere çıkarak % 160,6 oranında artmıştır.

Sis(Kozan) Sancağının 1536 ve 1572 tahrirlerine göre toplam nüfusunu müslim ve gayr-ı müslim olarak hane ve mücerred miktarlarıyla aşağıdaki tabloda toplu olarak görebiliriz:

Tablo V. Sis'in 1536 ve 1572 Tahrirlerinde Nüfusu.

	TD.178(1536)				TD.150(1572)			
	Müslim		Gayr-ı Müslim		Müslim		Gayr-ı Müslim	
	H.	M.	H.	M.	H.	M.	H.	M.
Şehir	209	52	201	74	244	31	290	72
4 Kale	-	-	339	206	-	-	438	102
Cemaat	3012	1196	-	-	3185	971	-	-
Toplam	3221	1248	540	280	3429	1002	728	174

H: Hane (Evli) M: Mücerred (Bekâr)

Her vergi hânesini 5 kişi olarak kabul edersek sancağın toplam nüfusunu 1572 yılında 17.145 kişi olarak düşünebiliriz. Mücerredler altında hane içerisinde sayılmaktadırlar. Ancak bazı araştırmacılarımız bu çarpım sonucuna mücerred nüfusu ayrıca eklemektedirler. Adana ve Sis Defterlerinde 4-5 kardeşin yan yana yazılmış olduğuna sıkça rastlanmaktadır. Bu bakımdan mücerred nüfusun ayrıca eklenmesi bu bölgeler için belki de daha doğrudur. Hatta bazı yerlerde hâne sayısı tam olarak bilinemeyip nefer sayısı tesbit edilebildiğinden bu tür nüfus tahminlerinde toplam nefer sayısının 5'le çarpılmasıyla bulunan sonucunda da tahmini nüfusun hesaplanmasında kullanılabileceği görüşümdedir. Mücerredlerin eklenmesiyle toplam tahmini nüfus 18.321, nefer sayısının 5'le çarpılmasıyla bulunan tahmini nüfus ise 26.665'dir. Kendisinden daha önce bahsettiğimiz Fransız Vital Cuinet kazanın nüfusunu XIX. yüzyıl sonunda 94 kale ve köyü ile birlikte 9959 olarak göstermektedir. Cuinet'ye göre bütün sancağın nüfusu ise 32.000 müslüman, 20500 gregoryen Ermeni, 7581 katolik ve protestan Ermeni ol-

51 1536 tahriri için Bkz.: Halaçoğlu, s.373.

52 Halaçoğlu, s.373.

mak üzere 60081 kişidir.⁵³ Bu haseba göre gayr-ı müslim nüfusun müslim nüfusa oranı %20,3'den % 37,7'ye yükselmiştir. Bu artış ise daha önce işaret ettiğimiz gibi dışardan gelen göçlerle gerçekleşmiş görünmektedir. Nitekim daha önce bir tane bile gayr-ı müslim bulunmayan Özerli Sancağının Payas Kazasında 452 Türkç'e karşılık 561 Grek nüfus, bugün Osmaniye olarak gösterebileceğimiz Adana'nın Kınık Nahiyesinde 6910 Türk nüfusa karşılık 19 Grek, 441 Ermeni nüfus gösterilmiştir.⁵⁴ 193 numaralı Özerli (Üzeyir) ve 114 numaralı Adana Mufassah kayıtlarına göre XVI. yüzyılda buralarda gayr-ı müslim nüfus bulunmadığı kesindir. Bu sebeple XIX. yüzyıl sonundaki bu gayr-ı müslim nüfus artışının dış göçlerle gerçekleşmiş olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Nüfus konusunda 1893 sayımı ise az çok farklı sonuçları göstermektedir. Bu sayım sonuçlarına göre Sis'te 38.043 kişi yaşamaktadır. Bunun 18.338'i müslüman, 14026'sı Ermeni, 56'sı katolik, 87'si protestandır. Feke Kazası ise 12919 kişiden ibaret gösterilmiştir. Bu nüfusun ise 9716'sı müslüman, 1836'sı Ermeni, 143'ü protestan, 1144 kişisi de Rum'dur. XVI. yüzyıldaki durumuna göre Sis ve Feke'yi birlikte hesaplayacak olursak 28134 müslüman, 15862 Ermeni, 1144 Rum, 56 katolik, 230 protestan olmak üzere 45426 kişinin Sancağın o zamanki sınırları içerisinde yaşamakta oldukları görülür.⁵⁵

d) *Hizmet Eerbâbı ve Muâflar*

İncelediğimiz 1572 tarihli Sis Mufassah hizmet erbâbı ve muâf olanları isimlerinin üzerinde yazı ile belirtmiştir. Meslekler konusunda ise bir açıklama yapmamıştır.

Gayr-ı müslim cemaat içerisinde hizmet erbâbı ve muâf olan hiçbir kimse ayırt edilmemiştir. Antin mahallesinde bir kişinin ismi üzerinde Keşiş kelimesi okunmaktadır. Bunun şahsın ismine dâhil olma ihtimali de mevcuttur. Ancak 902 nefer zımmî arasında bir veya birkaç din adamının bulunması gerekir. Alınan cizye ve resm-i nâne miktarlarını kontrol ettiğimizde gayr-ı müslimler içerisinde muâf veya yarı muaf durumunda hiçbir vergi mükellefi görülmemektedir.

53 V.Cuinet, aynı eser, s.87, 90.

54 *La Province D'Adana, Aperçu Historique Ethnographique et Statistique*, Constantinople 1920, s.86.

55 *Yurt Ansiklopedisi*, "Adana", I/1 (İstanbul 1981), s.41. (Asıl kaynak olarak Bkz.: Korpát, Ottoman Population Records and the census of 1881-82-1893).

Defter'de sipahi olarak kayıtlı olan Satioğlu Cemaatinden bir kişinin ismi üzerinde ise "sipahi imiş" kaydı bulunmaktadır.

Sipahizâde olarak 9 cemaatten 30 kişi kayıtlı bulunmaktadır. Şahir merkezinde sipahizâde görülmemektedir. En çok sipahizâde ise İlyaslu Cemaatinde bulunmaktadır. Bu cemaatteki 4 sipahizâde defter-i atık mücebince, 7 sipahizâde ise "berât-ı peder" ile sipahizâde yazılmışlardır. 4 sipahizâdenin niçin sipahizâde yazıldığı açıklanmamıştır. Bu cemaatte iki kişi "veled-i sipahizâde" bir kişi de "ma'zûl an timar" olarak kayıtlıdır. Ma'zul an timar olan Mansur'un babası Ali, Mansur'dan hemen önce yazılmıştır ve kendisi "defter-i atık" mücebince sipahizâdedir. Aynı cemaatte 1 kuşcu ve 1 köprücü bulunmaktadır. Böylece bu Cemaatin muafilar ve hizmet erbâbı yönünden en renkli cemaat olduğu gözlenmektedir. Ancak bunun özel bir sebebi olup olmadığı konusunda birşey söyleyebilecek durumda değiliz. Defter-i atık gereği sipahizâde yazılanların hepsi evli iken, babalarının berâtı ile sipahizâde yazılanlardan 3'ü evli, 3'ü ise bekârdır. Neye göre sipahi yazıldığı belirtilmeyen 4 kişinin ise biri evli 2'si bekardır, dördüncüsünün evli veya bekâr olduğu belirtilmemiştir. Veled-i sipahizâdelerin her ikisi de evlidir. Diğer sipahizâdeler ise Uzunisâlu'da 4, Kara Hızırlı'da 3, Aydoğmuş Oğlanları'nda ve Toyran'da 2'ser, Savcınacılu, Şehlik, Beylikoğlu ve Diğer Elsüzler'de ise birer kişi olarak kayıtlıdır.

Veled-i sipahizâde olarak ise ikisi İlyaslu'dan ve birisi Kara Hasanlu Cemaatinden olmak üzere 3 kişi görülür. Sipahi ve sipahizâdelerin Türk nüfusa oranı % 0,7 dolayındadır. Bu oran oldukça düşük görünmektedir. Aynı yıllarda Kars-ı Maraş (Kars-ı Zulkadriyye, bugünkü Kadırlı)'da 24870 Türk nüfusdan 262'sinin sipahi, 1195'inin sipahizâde olduğunu görüyoruz. Sis'e komşu bu sancakta sipahi ve sipahizâdenin Türk nüfusa oranı ise % 5,8 olarak oldukça yüksek bir oranda görünmektedir. Burada sipahi ve sipahizâdeler çoğu cemaatte esas nüfustan ayrı olarak yazılmıştır. Herhalde bu durum Dulkadirli Beyliği dönemi ile ilgili olarak değerlendirilmelidir.⁵⁶

Değerlendirmeye çalıştığımız defterde "ma'zûl an timar" olarak kayıt edilmiş emekli timar sahibi üç kişi bulunmaktadır. Bu sipahi ve sipahizâdelerin isimlerini İemal Defterinde yer alan timar sahipleri arasından aradıysak da bulmak mümkün olmadı. Bu konuda timar sahipleri anlatılırken daha geniş bilgi verilecektir.

⁵⁶ TGKMA, TD.168, Kars-ı Maraş Mufassal Defteri'nden yapmış olduğumuz hesaplamalar sonucuna göre bulunmuştur.

Hizmet Erbâbı içerisinde sayı bakımından ilk sırayı çeltük içinde çalışanlar almaktadır. Enhâr-ı hassa olarak kayıtlı 24 çeltük nehri (ark)nde 194 kürekçi isimleri ile yazılmışlardır. 24 nehirden 5'inde kürekçilerin isimleri yazılmadan nehrin hâsılı yazılmakla yetinilmiştir. Defterde isimleri üzerinde belirtilmiş olan çeltükçilerin toplamı 91, "kürekçiler"nin toplamı ise 29'dur. Reis olarak ise sadece iki kişi işaret edilmiştir. Böylece çeltikle ilgili 122 kişi işaret edilmiş olmaktadır. Enhâr-ı hassada kayıtlı isimlerin hangi cemaatlere mensup oldukları da belirtilmemiştir. Çeltükçi veya kürekçi yazılan 120 kişinin bu 194 kürekçi arasında isimleri geçmektedir.

Kuşçu olarak kayıt edilmiş olanlar ise defterin sonunda ayrı bir liste halinde "Tafsîl-i Esâmî-i Doğançıyân" başlığı altında verilmiştir. Buradan öğrendiğimize göre Sancakta 7 şâhin yuvası bulunmakta ve bunların her birinde "kayacı" olarak 4'er kuşçu görev yapmaktadır. Bu 28 kuşçu'dan 15'i Köpekoğlu Cemaatinden, 6'sı Diğer Yemlihanlu'dan, 1'i İlyaslu'dan, 3'ü Kızıllar Cemaatindedir. Diğer 3 kuşçu ise Esmesük Mahallesinden 2 kişi, Tahtalu Mahallesinden de 1 kişidir. Köpekoğlu Cemaatinde 16 kuşçu işaret edildiği halde bu listede 15'inin isimlerine yer verilmiştir. Sözkonusu 28 kuşçunun isimlerini işaret edindikleri cemaatler içerisinde işaretlenmiş olarak bulduk. Bu bakımdan bu kuşçular listesinin müâflar olarak ayrıca toplam nüfusa eklenmemesi gerekmiştir. Bu durumun çeltükçiler için de aynı olduğunu düşünebiliriz. Herhalde kâtip bazı isimlerin üzerine kürekçi veya çeltükçi işaretini koymamış olmalıdır. Nitekim Köpekoğlu Cemaatinde Hakverdi veled-i Ahmed ile bunun oğlu Sübhanverdi'nin isimleri üzerinde "kuşçu" kaydı yoktur. Halbuki bunların da isimleri doğancılar listesinde yer almaktadır.

Kanunnâmede kuşçular hakkında bir açıklama yoktur. Bunların ne gibi muafiyetlere sahip olduğu Defter'de belirtilmemiştir. Ancak komşu sancak olan Kars-ı Maraş'da bu konuya oldukça geniş yer verilmiştir. Kars-ı Maraş'daki uygulamanın burada da aynen geçerli olduğunu düşünebiliriz. TKGMA'nde bulunan 168 numaralı Kars-Maraş Mufassal Defterinde varak 16a'da yer alan "Aşiyân Kanunnamesi" Hakan Yıldız tarafından yayınlanmıştır.⁵⁷ Buna göre kuşçular "mecnû" avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf ve müsellemler olub haricden bi-vechin mine'l-vücûh kimesne dahl ü taarruz

57 Hakan Yıldız, "Osmanlılarda Avcılık Düzeni", *Av Dergisi*, XVII/1, (Ocak-Şubat 1986), s.14.

itmeyüb rüsûm taleb itmeyeler ve ârûsâneleri ve resm-i ganemleri ve sâir rüsûmları"nı Mirşikâr Ağaya verilmek üzere ol yerde Doğançibaşı olanlara vermekle sorumludurlar. Biz bu kanunnameye yer alan bilgiler ışığında Sis'deki kuşçuların durumuna açıklık getirmeye çalıştık. Meselâ Diğer Yemlihanlı Cemaatinde 6 kuşçu bulunmaktadır. Bu cemaatte 19 kişi kayıtlıdır. Ancak vergi sonuçlarını bildiren kısımda Nefer: 15, Hane: resm-i hâne: 480 olarak gösterilmiştir. 420 akçelik resm-i agnâm ve bad-i hava geliri ile birlikte cemaatin ödediği vergi toplamı 900 akçedir. Mücerred kayıt edilmemiştir. İsimlerin altındaki işaretlere göre evli ve bekâr olanları tek tek saydığımızda Hane: 12, Mücerred: 1, işaret konulmayan 6 nefer sayılmıştır. İşaret konulmayan 6 kişinin 6'sının da kuşçu oldukları görüldü. Ancak bu cemaatte 15 kişi resm-i hâne ödediğine göre bu kuşçulardan en az iki kişinin resm-i hânedan sorumlu tutulmuş olması gerekmektedir. Burada kuşçular için Çift veya mücerred işareti konulmadığı halde Köpekoğlu cemaatindeki kuşçulardan ikisi için "çift" ve ikisi için de "mücerred" işareti (ç) kullanılmıştır. İlyaslı Cemaatindeki tek kuşçu için de "çift" işareti (ç) kullanılmış ve evli olduğu bildirilmiştir. Diğer kuşçular için herhalde bu muâfiyet durumu ile ilgili olarak evli veya bekâr işareti kullanılmamıştır. Belki de bazı kimseler kuşçuluktan ayrı olarak toprak tasarruf etmekteydiler, bu yüzden bunların isimlerinin altına (ç) işareti konuldu. Ancak bu durumda da mücerred olanların durumlarının niçin belirtilmek gerektiğini açıklamak mümkün olmamaktadır.

Sancakta belirli bir tuz ocağından bahsedilmediği halde 4 kişinin tuzcu olarak kayıtlı olduğu görülmektedir.

Köprücü olarak gösterilen 6 kişiyi ise belki de çeltükci ve kürekçilerle birlikte değerlendirmek daha doğru olur. Çünkü bu köprülerin de çoğu çeltik nehirleri üzerinde olmalıdır.

3 ayrı cemaatten 3 kişinin kethüdâ oldukları belirtilmiştir. Bunlardan Çalıslı Cemaatinden Halil veled-i Ümmet'in "avâriz ve rusûmdan" muâf olduğu da ayrıca kaydedilmiştir. Herhalde diğer kethüdaların durumları da aynı olmalıdır. Ancak 94 cemaatten sadece bu üç kişi mi kethüdâlık görevi yapmaktaydı? Diğer cemaatlarda "kethüdâ"nın gördüğü işi kim görmekteydi? Bu konularda hiçbir açıklama Defterde yer almamıştır.

Şenlik Cemaatinden Cevher veled-i Abdullah'ın mu'tak yani azat edilmiş köle olduğu bildirilmiştir. Sancakta 2 âmâ(kör) nüfus ve 2 de pîr-i fânî (çok ihtiyar) 5333 kişi arasında yer almaktadır.

Sis'te XVI. yüzyılın ikinci yarısında Cami ve Cami görevlilerine ilişkin kayıtlara çok ender rastlamaktayız. Sancakta sadece iki imam kayıtlı bulunmaktadır. Bunlardan Esmesük Mahallesinde oturan herhalde Büyük Cami (Hoşkadem Camii)nin imamı olmalıdır. Ferraş-ı Câmî olarak kayıtlı kişi de yine bu Cami ile ilgili bir görevli gibi gözükmektedir. Ahmed Cevdet Paşa 1865'lerde şehirde Cuma namazı kılmak alışkanlığı bulunmadığını yazmaktadır.⁵⁸ Bu kayıtlardan 1572'lerden 1865'lere gelinceye kadar Kozan'da din işlerinin halkın insiyatifine bırakılmasının sonuçlarını görebiliriz.

1536 tahriri sonuçlarına göre ise muâf ve hizmet erbâbı nüfusun durumu aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır:

Tablo VI. Hizmet Erbâbı ve Muâflar.

Görev veya Muaflık	1536	1572
Sipahi	57	30 (Sipahizâde ile birlikte)
Muhassıl	9	-
Kürekçi	83	29
Çeltükci	-	91
Köprücü	-	6
Kuşcu	35	28
İmam	6	2
Pir-i fâni	11	2
Malûl	1	-
Mecnûn (akıl hastası)	1	-
A'mâ (kör)	-	1
Tuzcu	-	4
Toplam	203	193

Ancak kürekçi ve çeltükcü sayısı olarak Enhâr-ı hassa bölümünde kayıtlı olan 194 ismi esas alacak olursak muafklar sayısının 1572'de daha kalabalık olduğu görülür. 3 kethüdayı da ilave edersek 1572'de muâf olarak işaretlenmiş olanların sayısı 196'ya ulaşır. Ancak muâfların muâfiyetlerinin neler olduğunun da ayrıca araştırılması gerekir. Yukarıda Kuşcular için söz konusu olan resm-i hânedan sorumlu gözükme keyfiyeti bazı sipahiler için de geçerli görünmektedir. Meselâ Aydoğmuş Oğlanları Cemaatinde 67 nefer yaşamaktadır. Bunlardan 59'undan resm-i hane olarak 1888 akçe alınmaktadır. Mücerred ise 8 kişi görülmekte ve bunlardan da 24 akçe alınmaktadır. İsimlerin altındaki işaretlere göre saydığımızda hane sayısı 57 olarak görüldü. İşaret konul-

58 A. Cevdet, "Maruzat", s.158.

mayan 2 kişinin isimleri üzerinde ise Sipahizâde kaydı mevcuttur. 59 kişiden resm-i hâne alındığına göre bu iki sipahizâdenin de resm-i hâne ödediğini kabul etmemiz gerekmektedir. Aynı durumu Şehlik Cemaatinde de görmekteyiz. Burada da sipahizâde ve kürekçinin resm-i hâne ödediği sonucu açık olarak görülmektedir.⁵⁹

59 Şehlik (44b), (25,21/672,4/24), N.B.H.: 745, A.A.: 248, Yekûn: 1689 Kürekçi: 1, Sipahizâde: 1, M'utak (مشق): 1. Yapılan sayımda: "Çift: 19, mücerred: 4, belirtilmeyenler (sipahizâde ve kürekçi): 2, Toplam: 25 nefer. Oruç Gazilü Cemaatinde de 10 çeltükçiden resm-i hâne alınmış görülüyor.